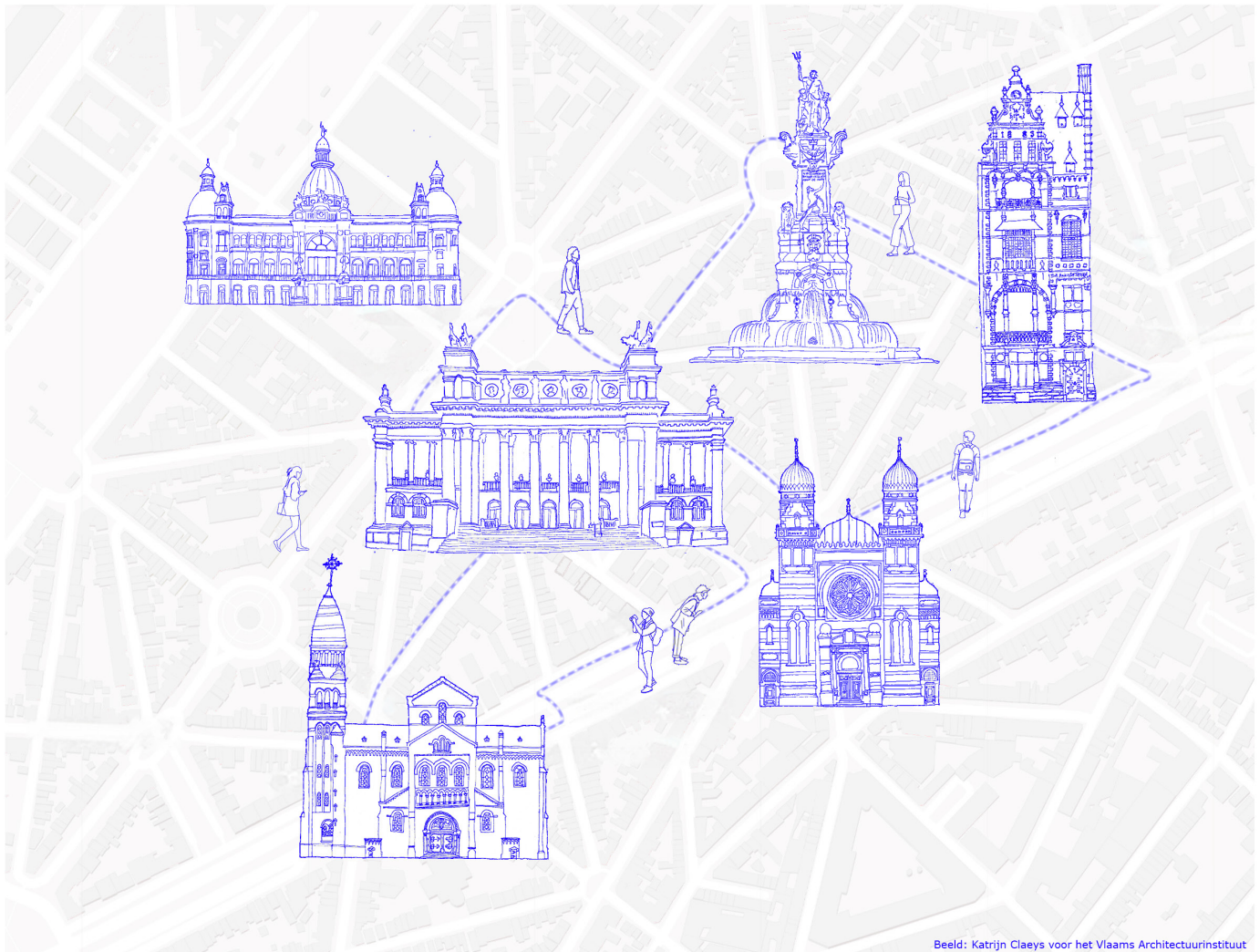

Het Zuid en het KMSKA, een verweven geschiedenis

Beeld: Katrijn Claeys voor het Vlaams Architectuurinstituut

Hey!

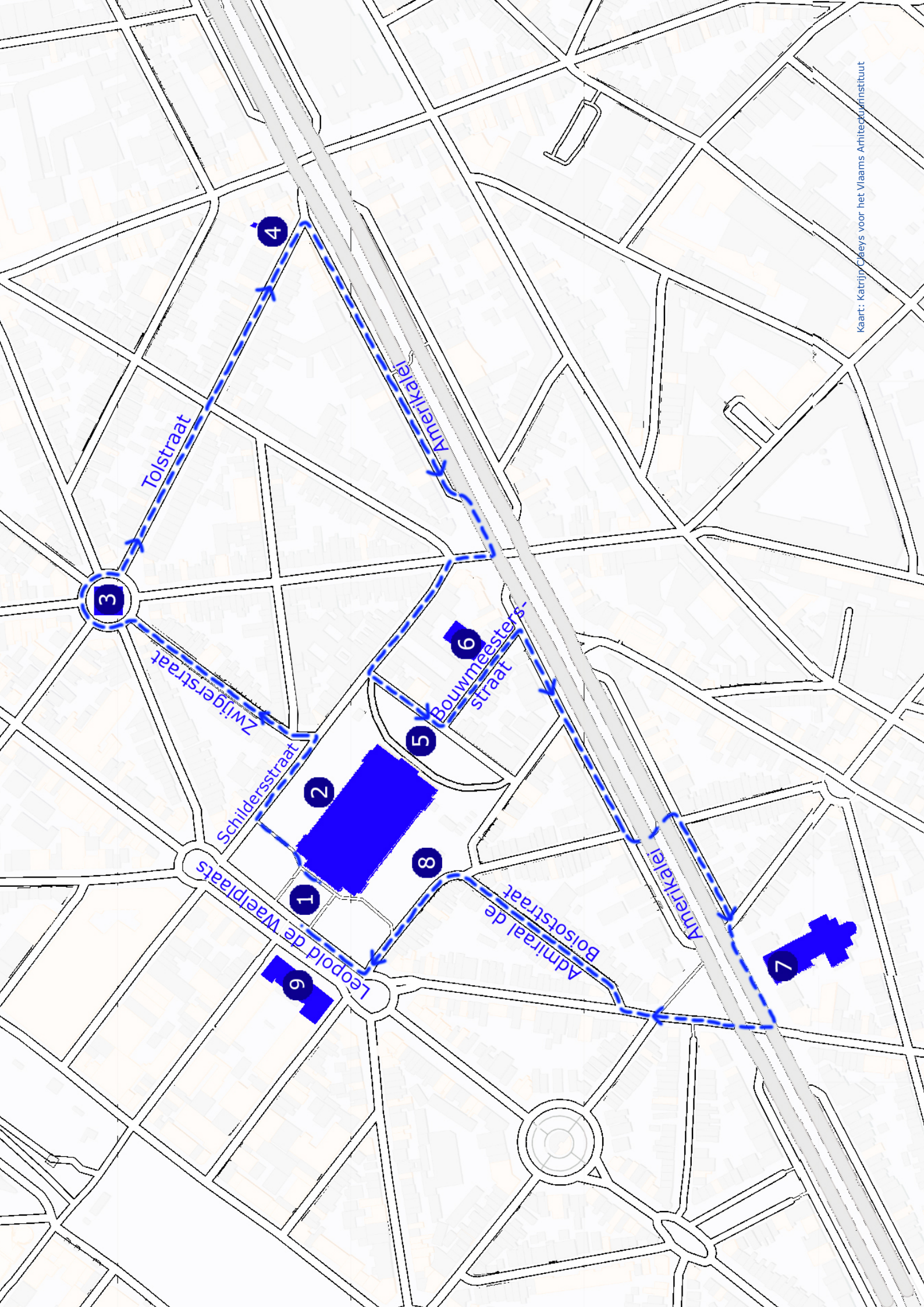
Ik ben Katrijn en neem je mee op wandel in de Zuidwijk van Antwerpen.

Ik ontwikkelde deze wandeling tijdens mijn stage bij het Vlaams Architectuurinstituut (VAi) in de zomer van 2024. Na mijn studies architectuur volgde ik het Postgraduaat Cultureel Erfgoed aan de KU Leuven.

Mijn fascinatie voor het KMSKA ontstond tijdens mijn eerste bezoek na de heropening van het museum in 2023. De combinatie van de nieuwe hedendaagse architectuur met het oude gebouw vind ik indrukwekkend.

Stefaan Grieten is collectiebeheerder bij het VAi. Hij vertelde me over de geschiedenis van het museum en waarom het op Het Zuid belandde. Dit verhaal wil ik graag met jou delen.

Wandel je mee?

STOP 1 Het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen (KMSKA)

De route rond het Zuid

Op de vorige bladzijde vind je de wandeling die je zult maken.

Je krijgt oude foto's of prenten te zien.

De wandeling is 2,5 kilometer en duurt ongeveer anderhalf uur.

De tour begint bij de voorgevel van het KMSKA, het middelpunt van de wijk Het Zuid. Ik neem je mee op reis door de geschiedenis en architectuur van deze wijk.

Ontdek hoe het museum is ontstaan en waarom juist deze locatie werd gekozen.

Van citadel naar prestigewijk

Tot 1874 werd Het Zuid ingenomen door een grote citadel en een kasteelplein.

Met de economische bloei van de stad ontstond het plan om de oude stadsmuren te slopen en de stad uit te breiden. Het stadsbestuur van Antwerpen en de Compagnie immobilière de Belgique richtten de Société anonyme du Sud d'Anvers (SaSA) op om dit plan tot een goed einde te brengen.

Het KMSKA werd in 1884 gebouwd om het prestige van deze wijk te verhogen. Daarnaast werden verschillende bouwwerken opgericht als magneten voor de stadsontwikkeling. Ook die ontdek je tijdens de wandeling rond Het Zuid.

Sta even stil bij de voorgevel

Toen in 1890 het nieuwe museum de deuren opende, waren de gevels nog kaal.

Alle beeldhouwwerken moesten nog uitgevoerd worden. De architecten, Jean Jacques Winders en Frans Van Dijk, ontwierpen alle beelden.

Zes jaar lang werkten tweeëntwintig beeldhouwers aan de borstbeelden, medaillons en andere sculpturen.

De vier vrouwenfiguren op de voorgevel boven de kroonlijst stellen de grote kunst disciplines voor. Van links naar rechts: architectuur, schilderkunst, beeldhouwkunst en grafiek.

Schilderkunst

Wandel naar de linkerzijde van het museum, via de Schildersstraat.

STOP 2 KMSKA - de linker gevel -

Twee jonge talenten

In 1877 schreef de stad een wedstrijd uit voor het ontwerp van het museum. De wedstrijd leverde geen winnaar op, maar wel een selectie van zes deelnemers. Onder hen ook Jean-Jacques Winders en Frans Van Dijk, twee jonge architecten. Daarop vroeg het stadsbestuur hen om een gezamenlijk ontwerp te maken.

Jean-Jacques Winders 1849-1936

Jean-Jacques Winders startte op dertienjarige leeftijd met de opleiding Architectuur aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten Antwerpen. Hij volgde de opleiding ongeveer gelijktijdig als Frans Van Dijk.

Nadien ging hij aan de slag in het bedrijf van zijn vader, die net als zijn grootvader aannemer-architect was. Vanaf 1870 begon hij als zelfstandig architect.

In de eerste jaren ontwierp Winders herenhuizen en handelspanden. Die voorzag hij vaak van een overvloed aan rijkversierde elementen. Winders ontwierp in een eclectische stijl. Dit wil zeggen dat hij een mix van verschillende elementen uit historische bouwstijlen gebruikte.

Frans Van Dijk 1853-1939

In 1864 startte Frans Van Dijk met zijn opleiding aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten Antwerpen. Hij zou studeren van zijn elf tot eenentwintig jaar. Op het einde van zijn carrière was hij hier zelf docent.

In 1880 startte Van Dijk als zelfstandig architect. Hij ontwierp stadswoningen, landhuizen en handelshuizen voor de Antwerpse adel en bourgeoisie. Van Dijk hanteerde een monumentale en rijkversierde vormtaal.

Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen vzw

Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen vzw

Ontdek de kunstperiodes in het museum via de linkergevel

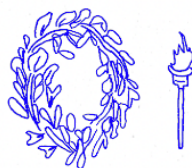
Op de linkergevel tussen de rondboogvensters zie je vrouwenfiguren afgebeeld staan. Zij staan symbool voor de periodes uit de kunstgeschiedenis. Het gaat van de Egyptische, Griekse en Romeinse, over de Arabische en Byzantijnse, naar de gotische, Vlaamse en eigentijdse kunst.

Kan jij zien welke vrouw voor welke kunstperiode staat?

Deze tips kunnen je alvast helpen. De juiste antwoorden vind je op pagina 12.

Romeinse kunst

Griekse kunst

Arabische kunst

Katrin Claeys

Egyptische kunst

Wandel via de Zwijgerstraat naar de Marnixplaats. Ga naar de derde stop.

STOP 3 Het monument 'Schelde Vrij' - Marnixplaats -

Eerbetoon aan de Schelde tolvrij maken

Het stadsbestuur wilde een monument om te vieren dat de rivier de Schelde tolvrij was gemaakt. Winders won de ontwerpwedstrijd, enkele jaren voordat hij de wedstrijd voor het KMSKA won.

Winders combineerde elementen uit verschillende historische stijlen. Hij ontwierp in de neo-Vlaamse renaissance bouwstijl en wilde daarmee de eigenheid van België benadrukken. Die bouwstijl kenmerkt zich vooral door een overvloed aan versiering met stijlelementen uit de zestiende eeuw. Ik vertel je later meer over de neo-Vlaamse renaissance.

Het monument 'Schelde Vrij' werd in 1883 op de Marnixplaats gerealiseerd.

De Société anonyme du Sud d'Anvers (SaSA) drong er bij het stadsbestuur op aan het monument een plek te geven in de Zuidwijk, en niet aan de Schelde zoals Winders zelf wou.

Winders moest hierdoor zijn ontwerp verhogen van vijftien naar twintig meter, zodat het alsnog vanaf de Schelde te zien was.

Neptunus en de droge waterval

Wandel rond het rondpunt om Neptunus te zien, de zeegod met zijn bronzen drietand.

Wist je dat er eigenlijk water uit de sokkel moest stromen? In de plaats daarvan zijn de openingen onder het gezicht opgevuld met een zandstenen waterval.

Lithotekening

Op deze lithotekening zie je een voorontwerp van Winders voor het 'Schelde Vrij' monument. Op de achtergrond voegde hij geveltekeningen toe van een aantal gebouwen die hij in Antwerpen realiseerde, waaronder zijn eigen woning in de Tolstraat.

STOP 4

Woning Jean-Jacques Winders - Tolstraat 85 -

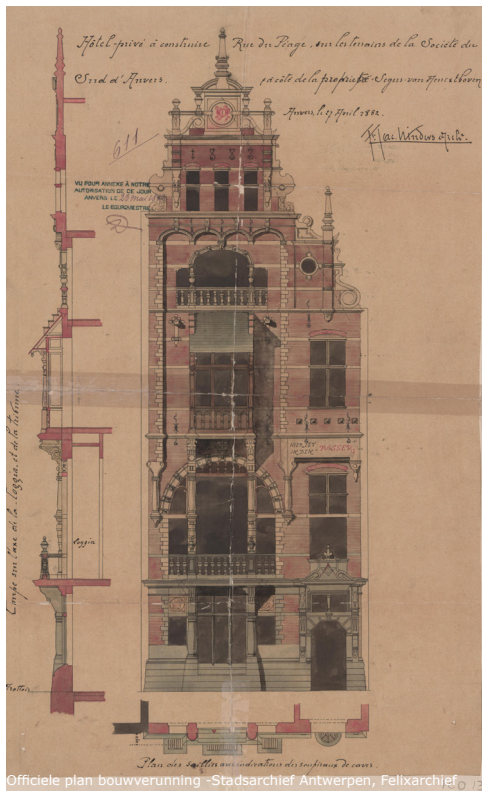
Winders' meesterwerk: zijn eigen woning en atelier

De woning en het atelier van Jean-Jacques Winders valt meteen op in het straatbeeld. Het is gebouwd in 1883 in een decoratieve neo-Vlaamse renaissancestijl. Met zijn eigen huis 'Dit huis is De Passer genaamd' wou Winders aantonen dat deze stijl de ideale bouwstijl is voor België.

Het gebouw bevat rijke versieringen die typisch zijn voor de neo-Vlaamse renaissancestijl.

Zoals beloofd kom ik nog even terug op de neo-Vlaamse renaissancestijl. Als voorvechter van deze stijl, leent de gevel van Winders' woonhuis zich perfect om jullie de belangrijkste kenmerken van deze stijl te tonen.

Bewonder de geveldetails

Het meest gedetailleerde deel van de gevel is het venster op de begane grond. Jean-Jacques Winders verdeelde het raam in drie delen met hardstenen elementen.

Aan de linker- en rechterkant zie je portretten van belangrijke renaissance-meesters uit die periode.

Het raam erboven heet een erker. Die heeft een ronde boog en een balkon. Het balkon is versierd met maskers en ruwe natuurstenen blokken.

Op de derde verdieping zie je een rood geschilderd houten erker met glas-in-lood-ramen en een leiendak.

De bovenste verdieping heeft een loggia, een soort overdekt balkon.

De gevel is versierd met wat we een hoekketting noemen, dit zijn lange en korte zijden van natuurstenenblokken die elkaar afwisselen.

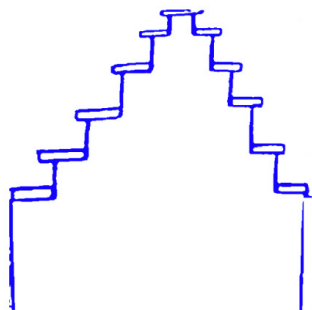
Ontdek de neo-Vlaamse-renaissancestijl via de gevel

Kan jij raden wie er hier is afgebeeld?
Het antwoord vind je op pagina 12.

Muurankers: Muurankers maken een verbinding tussen de balken die de vloer dragen en de gevel

Aan de geveltop zijn muurankers bevestigd in de vorm van het bouwjaar 1883 en de initialen van de architect.

Trapgevel: Typisch voor de neo-Vlaamse renaissancestijl is de trapgevel. Dit is een gevel die gekenmerkt wordt door een trapvormige bekroning.

Kruisvenster: Nog een kenmerk is het kruisvenster, een raam dat wordt onderverdeeld in vier delen.

Diamantdecoraties: Vind jij nog meer diamantvormige decoraties in de gevel?

Hoekketting: Dit zijn afwisselingen van lange en korte zijden van natuurstenen blokken

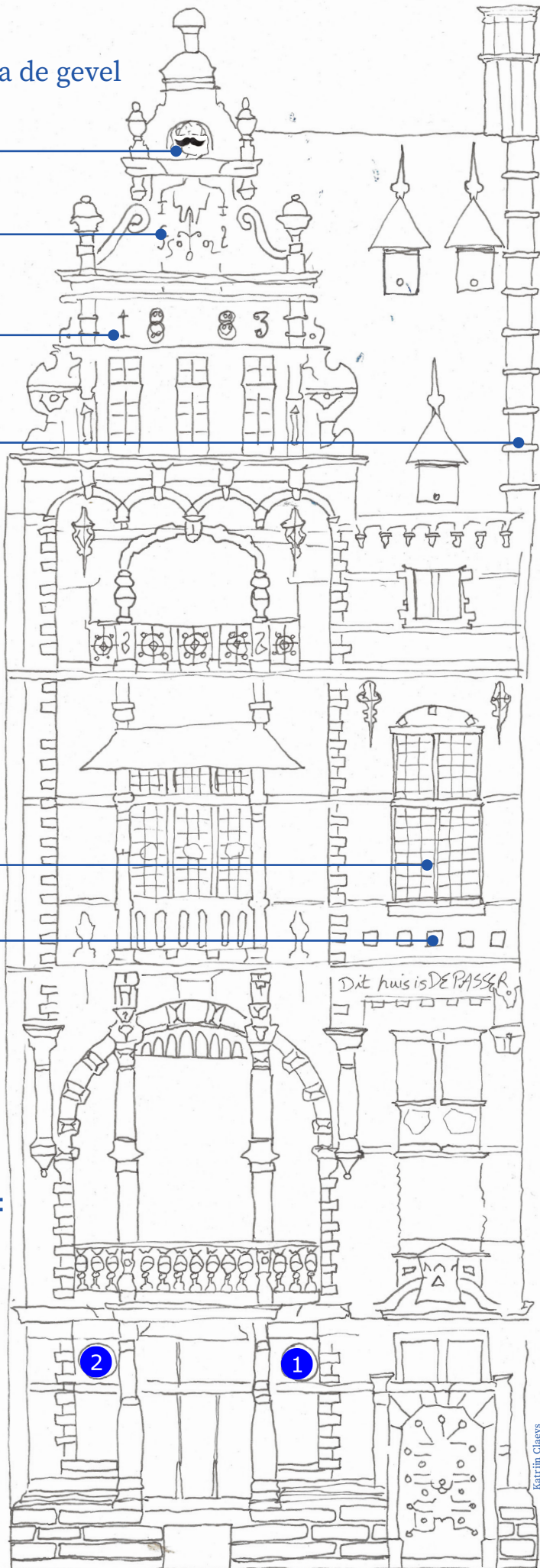
1

Portretten renaissance-meesters:
Vredeman de Vries was een Nederlandse architect, kunsttheoreticus, tekenaar en schilder

2

Cornelis Floris was een beeldhouwer, architect en ontwerper uit zuid-Nederland

**Wandel langs de Amerikalei richting De Vriërestraat,
draai opnieuw de Schildersstraat in en draai links de Plaatsnijdersstraat in.**

STOP 5 KMSKA - de achtergevel -

Typologie van musea

In de negentiende eeuw ontstond het museum als architectuurtype, met als belangrijkste kenmerken een symmetrisch ontwerp, centrale hal, monumentale trap en koepels.

Musea in de negentiende eeuw werden als cultuurtempels gebouwd, met grote zuilen en een grote trappenpartij.

Het stadsbestuur van Antwerpen verzamelde documentatie over wat toen als succesvolle musea werd beschouwd. Die ontwerpen voldeden aan de eisen van een museumgebouw en waren bovendien een visuele verrijking van het stadsbeeld. In opdracht van het stadsbestuur bezochten Winders en Van Dijk over heel Europa musea om inspiratie op te doen. Ze namen een voorbeeld aan musea in Dresden, München en Leipzig voor de bouw van het KMSKA.

Zie jij de gelijkenis tussen het KMSKA en het eerste fotomuseum in Leipzig?

Eclectische stijl

Voor de bouw van het KMSKA combineerden Jean-Jaques Winders en Frans Van Dijk verschillende bouwstijlen. Dit noemen we ook wel een eclectische stijl.

De neo-Vlaamse Renaissance

In 1830 werd België een onafhankelijke staat. De neo-Vlaamse renaissance weerspiegelde de wens om de nieuwe natie een eigen gezicht te geven.

De neo-Vlaamse renaissancestijl verspreidde zich over heel België en werd zo een nationale stijl.

Projecten in deze stijl dragen vaak een politieke betekenis. Ze grijpen terug naar de lokale bouwtraditie en glorieuze periodes uit de geschiedenis en versterken zo de Vlaamse identiteit. Deze stijl was populair bij de rijke klasse in de tweede helft van de negentiende eeuw.

Je bent nu halverwege de wandeling.

Draai je rug naar het KMSKA en wandel de Bouwmeesterstraat in.

Houd halt bij de synagoge Shomre Hadas.

STOP 6 Synagoge Shomre Hadas - Bouwmeesterstraat -

Bewonder de islamitische en christelijke kunstelementen van de synagogegevel

Collectie Vlaams Architectuurinstituut - Collectie Vlaamse Gemeen

Het stadsbestuur verplichtte de Société Anonyme du Sud d'Anvers om op dit terrein een opvallende blikvanger te creëren. Net zoals met de optrekking van het KMSKA, hoopte de stad de nieuwe wijk prestige te verlenen.

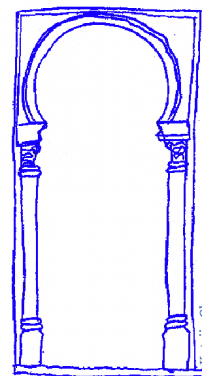
Sinds 1933 is de joodse bouwtraditie geëvolueerd van Byzantijnse en Moorse invloeden tot een internationale moderne stijl met lokale elementen.

Hier zie je een eerste voorontwerp van de synagoge Shomre Hadas van architect Ernest Stordiau.

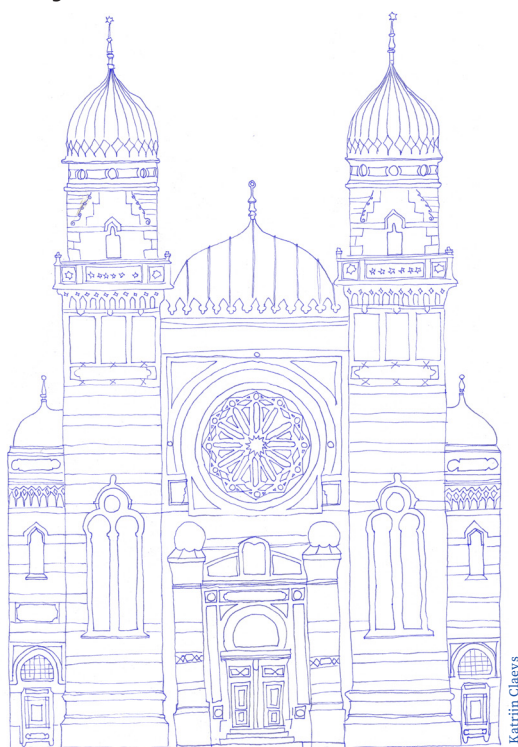
Een Oriëntaals meesterwerk

Architect Ernest Stordiau maakte het ontwerp voor een synagoge in oriëntaalse stijl. Die stijl kenmerkt zich door elementen uit de Moorse architectuur, zoals **hoefijzerbogen** en uivormige koepels.

Stordiau koos voor een typisch negentiende-eeuwse façade van een synagoge. Het meest opvallende zijn de twee ronde minaretten (torens) met uivormige koepels. Openingen in de gevel die licht doorlaten (ajour) en geveldecoratie met ritmische patronen van spiralen en vloeiende lijnen (arabesken) verwijzen naar de Spaans-Arabische mudejar-stijl. Dit is een kunststijl waarin islamitische en christelijke kunstvormen zijn verweven.

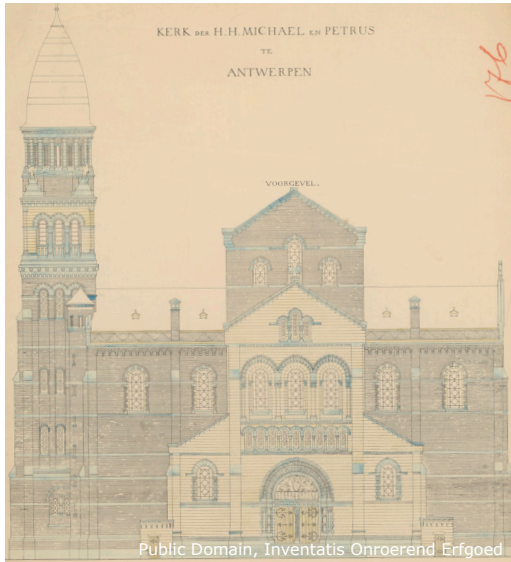

Katrijn Claey

Katrijn Claey

STOP 7 Sint-Michiël-en-Sint-Petruskerk - Amerikalei 165-

In de vroege plannen voor Het Zuid werden een station, dokken en een brug voorzien in het stedelijk landschap. Daarnaast vond de Société Anonyme du Sud d'Anvers (SaSA) dat een essentieel element als een kerk niet mocht ontbreken in de Zuidwijk. De kerk was niet alleen een plaats van religieuze samenkomst, maar ook een symbool van sociale verbinding. De aanwezigheid van een kerk versterkte de identiteit en het karakter van de wijk. Het terrein werd door de SaSA in 1883 aan het Bisdom Antwerpen geschonken.

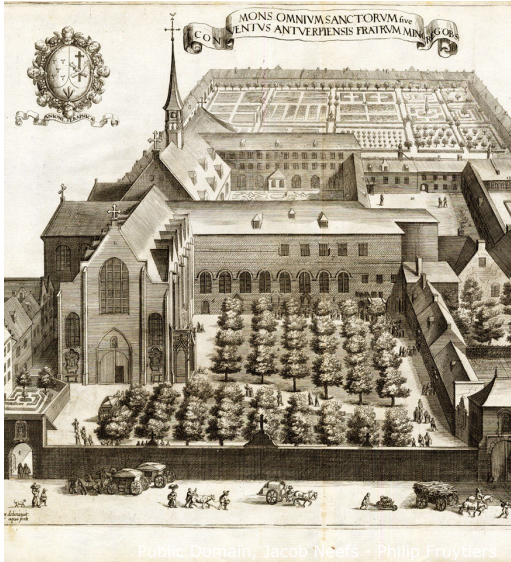
Neoromaanse elementen

Voor Frans Van Dijk was het ontwerp van zo'n belangrijk architectuurtype een prestigieuze opdracht die zijn reputatie flink versterkte.

Van Dijk ontwierp de kerk in eclectische stijl met daarin een overvloed aan neoromaanse elementen. Die herken je aan het halfronde **timpaan**, de bekroning van de ingang in de voorgevel. Ook de achtergevel en de bakstenen toren van zeventig meter hebben Romaanse elementen zoals de **boogvensters**.

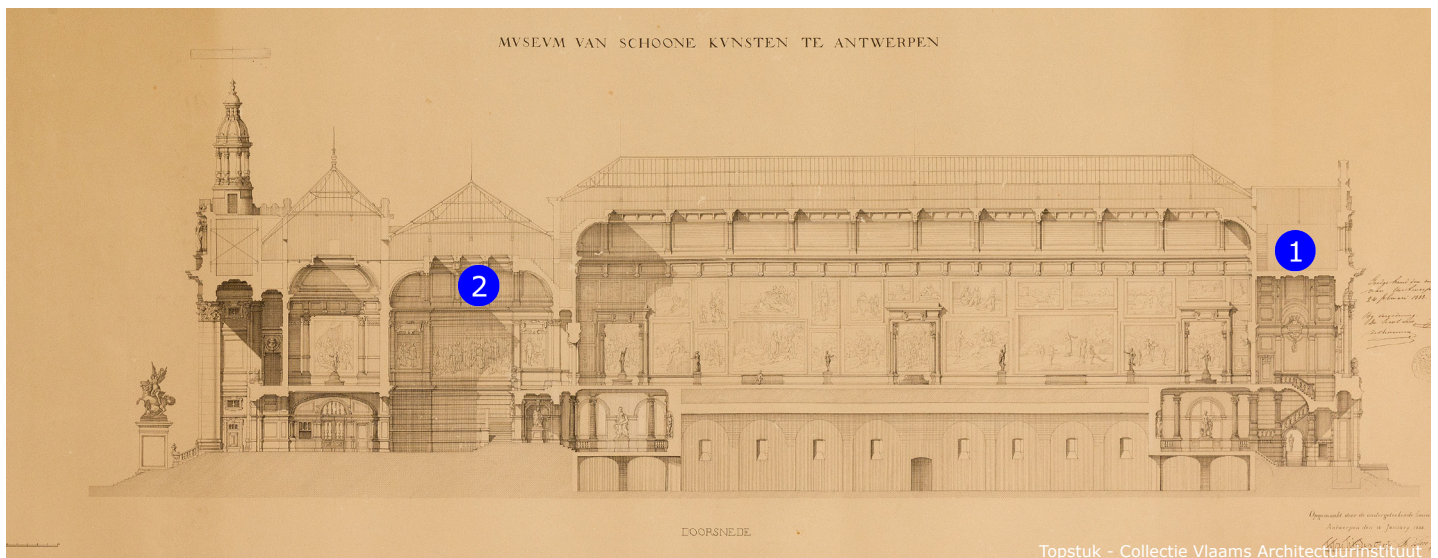
STOP 8 KMSKA - de rechtergevel -

Ontdek de geschiedenis van de kunstcollectie

De Academie voor Schone Kunsten was gehuisvest in het oude Minderbroedersklooster aan de Mutsaardstraat, in het centrum van Antwerpen. Vóór de bouw van het KMSKA op Het Zuid bevond de kunstcollectie zich hier.

In 1875 valt de beslissing om het museum op Het Zuid te bouwen. Zo kon het stadsbestuur gebruikmaken van de financiële steun die de staat gaf aan de stadsontwikkeling van de wijk.

Doorsnede - Frans Van Dijk en Jean-Jacques Winders,
Ontwerp voor het Museum voor Schone Kunsten in Antwerpen

1 Koninklijke Academie voor Schone Kunsten

Een stier met een gevleugeld wapen is het historische symbool van de Sint-Lucasgilde. Het beeld werd overgenomen door de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten.

Het stierenhoofd kreeg een plaats in de trappenhal achterin het nieuwe museum. Het verwijst naar de academie, waar de eerste collectie zich bevond voordat deze naar het nieuwe KMSKA verhuisde.

2 Nicaise De Keyser

Nicaise De Keyser, directeur van de Academie, creëerde een reeks schilderijen die de glorie van de Vlaamse schilderkunst verbeeldde. Zijn schilderijen kregen een plek op de muren en gewelven van de trappenhal in het oude academiemuseum.

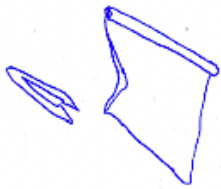
Het academiemuseum werd te klein voor de collectie. Na een brand die de collectie bedreigde, groeide de behoefte aan een nieuw museumgebouw.

Een van de voorwaarden voor de bouw van een nieuw museum was een traphal waar de schilderijen van De Keyser konden gehangen worden.

Ontdek de kunstperiodes in het museum via de rechtergevels

Ook aan deze gevel staan de vrouwenfiguren symbool voor de periodes uit de kunstgeschiedenis. Het gaat van de Egyptische, Griekse en Romeinse, over de Arabische en Byzantijnse, naar de gotische, Vlaamse en eigentijdse kunst.

Kan jij zien welke vrouw voor welke kunstperiode staat?
Deze tips kunnen je alvast helpen.

Gotische kunst

Eigentijdse kunst

Byzantijnse kunst

Vlaamse kunst

De juiste antwoorden

pg. 4 en 12 De vrouwen stellen deze kunstperiodes voor:

Arabische kunst

Romeinse kunst

Griekse kunst

Egyptische kunst

Eigentijdse kunst

Vlaamse kunst

Gotische kunst

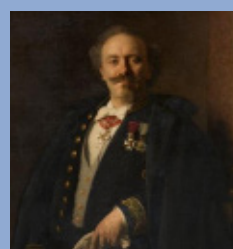

Byzantijnse kunst

Beelden: Collectie KMSKA - Vlaamse Gemeenschap. Fotograaf Hugo Maertens

pg. 7

Het is de architect zelf, Jean Jacques Winders, die helemaal bovenaan is afgebeeld. Heb je hem herkend aan zijn snor?

**Wandel naar de voorzijde. Draai je om en
verken de plaats waar voordien de Hippodroom stond.**

STOP 9

Het Hippodroompaleis - Leopold de Waelplaats -

Een nieuwe attractiepool in de Zuidwijk

De verkoop van percelen rond Het Zuid verliep moeizaam. Na een prijsverlaging trok de wijk een nieuw publiek aan.

Het Hippodroompaleis was in het begin van de twintigste eeuw een attractiepool in de Antwerpse amusementswereld.

Tussen 1903 en 1959 vonden er spektakels plaats zoals circus, revues, opera, operettes en bokswedstrijden. De bouw van het Hippodroompaleis bevestigde het falen van de verkaveling door de SaSA.

Collectie Vlaams Architectuurinstituut - Collectie Vlaamse Gemeenschap

De dienst Inspectie van gebouwen keurde het gebouw af en bezegelde zo het lot van de Hippodroom die in 1959 werd gesloten.

Na jaren leegstand werd het gebouw in 1973 gesloopt om plaats te maken voor een nieuwbouw met appartementen, winkels en een supermarkt.

Collectie Vlaams Architectuurinstituut - Collectie Vlaamse Gemeenschap

STOP 10

KMSKA - de voorgevel -

Openingsfeest

Eindig je wandeling bij de voorgevel van het KMSKA. Na zes jaar bouwen openden op 11 augustus 1890 de deuren van het KMSKA. Burgemeester Leopold De Wael maakte er met het stadsbestuur een groot feest van.

In 1894 kreeg het plein voor het museum de naam Leopold de Waelplaats ter ere van het overlijden van de burgemeester. Het was onder zijn liberaal bewind dat de SaSA hun plannen kon waarmaken voor de veelbelovende projecten zoals het museum, de kerk en de synagoge in het nieuwe deel van de stad.

Collectie Vlaams Architectuurinstituut - Collectie Vlaamse Gemeenschap

Zo zijn we aan het einde gekomen van de wandeling. Ik hoop dat je er evenveel van genoot als ik!

Kijk je anders naar het museum nu je het hele verhaal kent?

Zin om meer architectuur te ontdekken?
Surf naar vai.be, de website van het Vlaams Architectuurinstituut en ontdek onze culturele agenda met tentoonstellingen, lezingen en andere activiteiten.

